

ПРИНОСИ СРБИСТИЦИ

Милош Ковачевић, *Србистичке теме*, Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу, 2007.

Самим насловом – *Србистичке теме* – нова књига Милоша Ковачевића сугерише две своје битне карактеристике. Прва је садржана у придеву *србистички*, и представља ауторово убеђење да се наука о српском језику мора развијати на заиста научним основама и уз поштовање строгих научних критеријума, што захтева остављање свих политичких и политикантских рачуна по страни. Такав став аутор експлицитно изражава у својим бројним критичким и полемичким, али и научним текстовима. Осим тога, и самом својом структуром и тематско-проблемском оријентацијом радова који је чине, књига *Србистичке теме* на још један начин указује на актуелне проблеме србистике: она, у ово време, не сме бежати од кључних тема. Избор тема – од системсколингвистичких, преко социolingвистичких проистеклих из скорашњих и данашњих догађања и стања у српским земљама и око српског језика, па до критичких текстова – недвосмислено сугерише да је недопустиво, па и онда када је „политички коректно“ и комфорно, клонити се друштвено интригантних проблема. Та одлика књиге, садржана у наслову у придеву *србистичке*, неће преварити читаоца ни изневерити његова очекивања.

Друга потенцијална одлика књиге, садржана у наслову у именици *теме*, сугерише разноликост, нехомогеност текстова који књигу чине. Та ће импликација, међутим, преварити читаоца: он ће, уколико пажљиво чита један текст, бити испровоциран да се врати неком од претходних и у њему нађе разјашњења, примере, поновљене примере или додатне подстреке на промишљање анализираних проблема. „Теме“ су, дакле, повезане у својеврсни мозаик, а утисак лакоће и неоптерећености првог читања вара. Поткрепљујући читање једног текста листањем и ишчитавањем претходних и(ли) наредних страна, читалац књигу може читати и „унакрсно“.

Књига се састоји од два поглавља, у којима су неки радови већ објављивани, док су неки нови. Прво поглавље, *Приноси србистици*, чине следећи текстови: „Синтакса и семантика прилошких израза“, „Улога форичких замјеничких односа у структурирању реченице“, „О структурно-семантичким особеностима реторичког питања“, „О једној специфичној синтаксичко-семантичкој употреби лексеме ТО“, „Пунозначна и копулативна употреба глагола БИТИ“, „Творенице са суфиксом де(з)- у савременом српском језику“ и „Херцеговина и нова српска топономастика“. Други део књиге, насловљен *Одбрана дијалектно србистике*, садржи два текста: „Тотални синтаксички промашај“ и „Опомене промашене граматике“, оба раније објављена.

Први рад, „Синтакса и семантика прилошких израза“, уводи нас у до-сад неразјашњене проблеме термилошког, структурног и семантичког одређења вишелексемских јединица са прилошком функцијом. Ковачевић издваја неколико типова прилошких израза (предлошко-заменички типа *збоī шoīа*, предлошко-именички типа *у међувремену* и синтагматски, као нпр. *на шoм месџу*). У раду су класификовани типови и подтипови прилошких израза, са семантичког и структурног аспекта. Анализом грађе из функционалностилски разноврсног корпуса показује се да се нека адвербијална значења могу изразити само прилошким изразима, док је велики број прилошких израза супститубилан својим једнолексемским еквивалентима. Лексичка структура прилошких израза углавном је блокирана, тј. или не дозвољава импостацију додатних лексема, или су те лексеме малобројне (нпр. *збоī шoīа* – *збоī свеīа шoīа*).

У другом тексту, „Улога форичких замјеничких односа у структурирању реченице“, Ковачевић анализира употребу предметних демонстративних заменица, али не у структурирању везаног текста (што је тема која није била на маргинама научне пажње), већ на нивоу реченице. Међутим, пре анализе, објашњава се порекло и значење кључних термина (егзофора, ендофора, анафора, катафора, епифора) и рашчишћава „термилошка збрка“ настала углавном из паралелне употребе датих термина у реторици и граматизи. Са њему својственом прецизношћу, користећи чак речник и стил несвојствен научном тексту, Ковачевић у разграничавању епифоре и катафоре каже да катафора „нема никакве везе са финалном позицијом“ (50). Потом се наводе и потврде (шири цитати у фуснотама – ради прецизне илустрације) из савремене србистике (а аутори су наши еминентни лингвисти) у којима се „случајеви неразликовања, односно давно напуштеног подвођења катафоре под анафору у ширем смислу, морају сматрати у најмању руку анахроним“ (51).

У раду се закључује да „изузимајући случајеве типа `Београд, то је мој град`“, у којима заменица и именица на коју се односи стоје у апозицијском односу, „у оквиру простих реченица демонстративне замјенице остварују искључиво анафоричку функцију, јер упућују на елементе текста као антecedенте. Употреба замјеница при том указује на контекстуалну укљученост (синсемантичност) дате реченице“ (67). Улога форичких односа у полипредикатским реченицама много је сложенија, а типови улога заменица издвајају се и описују са математичком прецизношћу.

На самом почетку овог рада издвојени су случајеви употребе лексема *шo*, *овo*, *оно* у којима оне, у ствари, имају статус партикула. Наводе се потврде, више него јасне, типа: „Путељком иза окуке чује се жамор. То неко долази“; „Кога то Шехага позива?“; „Гдје сам ја ово?“. Овакви се случајеви издвајају из анализе у овоме тексту; остављају се по страни да би се у једној од наредних „тема“ појавили као централни предмет анализе („О једној специфичној синтаксичко-семантичкој употреби лексеме *ТО*“). „Одбачени“ примери поново се појављују (на стр. 99), и једна од функција лексеме *шo*, нерасветљена у претходној *шeми*, добија своје потпуно разјашњење.

С друге стране, у тексту о форичким односима постављене су споне и са претходним: како „анафоричка демонстративна замјеница као показатељ

синсемантичности дате прости реченице (...) може вршити било коју синтаксичку функцију у тој реченици“ (54), један тип датих односа реализује се и „предлошко-падежним формама“ које се састоје „од једнозначног (моносемичног) предлога или предлошког израза и демонстративне замјенице *īo* (чешће) или *ovo* (знатно рјеђе). Из те везе настају тзв. прилошки изрази...“ (56). Тако су у овом раду анализирани и оне карактеристике прилошких израза са демонстративном заменицом као детерминатором које у тексту о прилошким изразима нису детаљније разматране, те и ова два текста чине, у том смислу, својврсту целину.

Даље „умрежавање“ проблема можемо пратити у тексту „О једној специфичној синтаксичко-семантичкој употреби лексеме *TO*“. Овде се враћамо на „већ виђене“, а само узгред поменуто, реченице као нпр. „Београд, то је мој град“ у којима је сигнал функције показне заменице њено „`функционално` генеративно поријекло“ (96): „А оно је апозитивно“, каже Ковачевић.

У случајевима где се заменици *īo* не може приписати ниједна реченична функција, у реченицама типа „То иде доктор“, лексема *īo* „и није замјеница, него деиктична партикула“ (102), као и у типу „Шта се то десило?, „Шта се то с њим догађа?“, где је употребом лексеме *īo* „увијек имплициран и емоционални однос заинтересованости па и невјерице према садржајној подлози питања“ (102).

Тако се, у оквиру наведених „тема“, заокружује анализа семантичких и функционалних карактеристика лексеме *īo* и синтаксичких особина прилошких израза. Текстови, повезани и тематски и низом истих примера који се на једном месту искључују из разматрања, а на другом се појављују као централни проблем, представљају кохерентну целину – и сваки за себе, и у вези са другим текстовима.

Слично је са текстовима о реторичком питању и твореницама са префиксом *ge(z)*-. Обе *īeme* проблематизују негацију – у једном случају на лексичком (творбеном), а у другом – на плану синтаксе и стилистике. Анализирајући семантику и структуру реторичког питања, Ковачевић закључује да његова стилематичност проистиче из несагласја форме и значења („тврђња је заодјенута у њој непримјерену (неуобичајену) интерогативну форму“ (75); „потврђна форма подразумијева одрично обавјештење, а одрична форма носи потврдно обавјештење“ (75)). Следи класификација реторичких питања и анализа њихових семантичких и синтаксичких особености, са прецизним објашњењима, јасним критеријумима и бројним потврдама. Велики број анализираних специфичности потиче од негацијске компоненте у структури или значењу, тј. од асиметрије форме и значења: конгруенција универзалних квантификатора са формалном и(ли) семантичком вредношћу предиката, појава партикула у реторичком питању (ко још вјерује... → нико више не вјерује) и сл.

У тексту о твореницама с префиксом *ge(z)*- Ковачевић закључује: „Префикси *ge(z)*- и *dis*- и у значењу им подударни српски префикси (...) немају значење неегзистенције, односно одсуства постојања или присуства чега“ (144), већ значење ренегирања, анулирања радње или својства. Међутим, показује се и да постоји битна разлика између твореница са префиксима *ge(z)*-

и *дис-*: ове друге „по правилу подразумевају неинтенционално, спонтано анулирање онога што означава мотивациона ријеч у основи, тако да се у свијести значење *анулирања* радње или својства почиње схватати као значење *одсуства*, *непостојања* радње или својства“ (137). Додатно, уз анализу наведених префикса, Ковачевић анализира и њихову потенцијалну супститубилност другим префиксима, међу којима је и *не-*, закључујући да негацијском значењу одговара префикс *дис-* (нпр. диспропорционалан – непропорционалан). Аутор проналази и лексемски пар у којем префигирана и непрефигирана лексема, *густираџи* и *гејустираџи*, остварују друкчији значењски однос: не потиरे се префиксом *ге-* архисема „кушања“, већ диференцијална сема трајања, тако да ни однос ових лексема није остао неразјашњен: „задовољство као последица `темељитог конзумирања` префиксалном се твореницом укида за рачун `површног упознавања`“ (138). Проблем који се поставља у вези са свим овим твореницама јесте множење негација, а Ковачевић га решава сасвим јасно илуструјући свој закључак да се лексема са значењем ренегирања понашају исто као и све друге (нпр. *негемонтирана мина* = *монтирана мина*). А то је проблем који најнепосредније повезује овај текст са оним о реторичком питању: „Пошто само реторичко питање с потврдном формом може имати одречно значење, до множења негација може доћи само у потврдним реторичким питањима“ (85).

У једном од текстова аутор се бави пунозначном и копулативном употребом глаола *биџи*, те се системсколингвистички радови у књизи могу посматрати и као прилози разрешавању проблема који се тичу учешћа појединих лексема у формирању семантичке и синтаксичке структуре ширих јединица.

Три последња текста (од којих је један у првом а друга два у другом делу књиге) доприносе „одбрани дигнитета србистике“. Први говори о „политичкој коректности“ која, без икаквих критеријума и основа, налази своје место у расправама о језику, а друга два о научној некоректности и површности која продукује школске и универзитетске уџбенике. Какве – то је у *Србистичким шемама* показано бројним потврдама из приказаних књига. Управо та два проблема данашња србистика није успела да разреши јер јој недостаје интегрисање ангажовања оних који се њом баве.

Књигом *Србистичке шеме* Ковачевић се још једном представља и као врстан педагог: ниједна анализа постављеног проблема не почиње пре детаљног разјашњења кључних термина; ниједно се разматрање не окончава без више него јасних илустрација. Уз то, читаоцу је остављено да у мозаички сложеним *шемама* трага за везама значења и употребе истих или сличних језичких јединица и међуодносима сродних појава у јединицама различитих нивоа и структура.

Илијана Чуџура